

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗРОБКИ ОСВІТНО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ

Лариса Лігоненко

ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

larisa.ligonenko@gmail.com

(Україна)

**PROBLEM QUESTIONS OF TRAINING AND EDUCATION
PROGRAMMES**

Larysa Ligonenko

SHEI “Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman”

larisa.ligonenko@gmail.com

(Ukraine)

Актуальність. Одним з пріоритетних завдань для будь-якого закладів вищої освіти (ЗВО) України сьогодні є розробка нових або удосконалення діючих освітньо-професійних програм (ОПП) підготовки студентів. Ця проблема є актуальною для будь-якого рівня підготовки, будь-якої спеціальності. Загально зрозуміло, що саме змістовне наповнення ОПП є визначальними чинником якості підготовки фахівців, їх відповідності потребам суспільства та ринку праці, а отже є запорукою належної конкурентоспроможності пропозиції освітніх послуг ВНЗ, базою його виживання та розвитку .

На перший погляд, все вже детально пояснено та зарегламентовано. В Україні створена Національна команда з реформування вищої освіти, діяльність якої сфокусована на входження України в Єдиний простір вищої освіти (ЄПВО) Європи. Наслідком цього стало прийняття в 2014 році суттєвого нового за змістом та вимогами Закону України «Про вищу освіту», який передбачає принципово нові підходи до розробки освітньо-професійних програм,

стандартів вищої освіти за спеціальностями . Як відомо, нові стандарти вищої освіти є наступним поколінням стандартів і замінюють собою Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялись у 2002 – 2014 роках; базуються на компетентісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та в міжнародному Проєкті Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING). ОПП та Стандарти (які визначають мінімальні державні вимоги до змісту та якості навчального процесу) мають розроблятися не тільки у відповідності до Національної рамки кваліфікацій, а й Рамки кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (The Framework of Qualifications for European Higher Education Area, FQ-ENEA); Європейської рамки кваліфікацій для навчання в продовж життя (European Qualifications Framework for Lifelong Learning, EQF – LLL). Станом на 2019 р. по більшості рівнів вищої освіти більшості спеціальностей вже прийняті Стандарти вищої освіти (або є їх публічні проєкти) , які містять вичерпне формулювання інтегральних, фундаментальних та спеціальних компетенцій та результатів навчання. На наших очах відбувається зміна парадигми щодо якості вищої освіти : від забезпечення контролю до формування культури якості, зокрема в контексті визначення вимог до її внутрішньої та зовнішньої складової, підготовки професійних експертів тощо.

Проте 2-х річний досвід реальної розробки конкретної ОПП доводить, що питань та проблем більше, ніж відповідей та роз'яснень. Зокрема, одним з найбільш болючих питань є принципи та методичні підходи до визначення переліку дисциплін, які включаються до складу ОПП та навчального плану.

Постановка проблеми. Метою нашого дослідження є систематизація вимог та рекомендацій щодо опису та порядку розробки ОПП та визначення з врахуванням власного досвіду проблемних питань, які виникають в процесі практичної реалізації наявних методичних рекомендацій та безпосередньої практичної розробки окремих компонентів ОПП в межах певного навчального закладу. Викладення власних пропозицій щодо можливих шляхів їх розв'язання, які доцільно обговорити в освітянському середовищі.

Результати дослідження. Протягом 2014-2019 років Міністерство освіти а науки України при підтримці та сприянні Національного Еразмусу та Національної команди експертів із реформування вищої освіти України розробили та затвердили низку

нормативних документів та рекомендацій, які стосуються найважливіших питань, пов'язаних з формуванням ОПП, а саме: поняття ОПП та її компоненти, сутнісні ознаки (компетентність) та кінцевий результат (результат навчання) [1]; основні стейкхолдери та сфера використання ОПП, структура стандарту вищої освіти, який визначає мінімальні державні вимоги до ОПП [2] та рекомендації щодо його розробки [3]; можливі форми представлення ОПП (на основі досвіду Європейських країн) [2] та рекомендована форма та вимоги до представлення ОПП в Україні [4]; критерії (вимоги), яким має відповідати ОПП; перелік та правила формулювання компетенцій та результатів навчання; перелік дієслів, які рекомендується використовувати для забезпечення системності та ідентичності під час їх опису [3] тощо.

Серед можливих форм представлення ОПП (каталог курсів/інформаційний пакет, додаток до диплому, профіль ОПП) в якості рекомендованої до практичного використання МОН України [4] обрана підготовка Профілю ОПП (Degree Profile). Зміст та структура цього документу є результатом реалізації проекту CoRe 2, який в розвиває ідеї проекту TUNING щодо компетентнісного підходу в побудові навчальних програм, а також проекту CoRe 1, в якому досліджувалася роль профілю програми. Такий вибір, на наш погляд, є цілком виваженим та обґрунтованим, оскільки обрана форма є найбільш інформативною та привабливою формою опису ОПП для стейкхолдерів програми. Як влучно охарактеризував його Юрій Рашкевич, доктор технічних наук, професор НУ «Львівська політехніка», член Національної команди експертів із реформування вищої освіти України це «золотий методичний стандарт опису профілю освітньої програми: його обсяг не може перевищувати 8-10 сторінок і кожен, хто його читає, не повинен витрачати на це більше 5 хвилин» [5].

Стосовно формулювання компетенцій та результатів навчання, то для їх опису в [3] рекомендовано прийняти за основу трикомпонентну Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя (EQF-LLL), а п'ятикомпонентну рамку кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти (FQ-EHEA) – для моделювання результатів вивчення окремих навчальних дисциплін, тобто безпосередньо використовувати саме її в навчальних і робочих програмах викладачів. Як відомо, між цими документами та Національною рамкою кваліфікацій, ухваленою 2011 року, виникає суттєвий конфлікт співвідносності, який напевно варто усунути на державному рівні (шляхом доопрацювання Національної рамки кваліфікації).

Серед визначених вимог та критеріїв, яким має відповідати ОПП, найбільш важливим, на наш погляд, є залучення до процесу розробки студентів і зовнішніх стейкхолдерів. Як абсолютно справедливо зазначив Юрій Рашкевич «сучасний студентоцентричний підхід до формування освітнього простору вирізняється тим, що саме працедавці, стейкхолдери вибудовують модель компетентності майбутніх випускників, а викладачі лише забезпечують виконання цього ринкового запиту» [5].

Як бачимо, керівник та члени робочих груп, які безпосередньо розробляють ОПП за окремою спеціальністю та рівнем підготовки, мають бути належним чином підготовлені та володіти достатньо великим обсягом спеціальних знань та навичок. Враховуючи це більшість ЗВО в останні 3 роки розробили та впровадили в своїх навчальних закладах власні Методичні рекомендації і з розробки освітньо-професійних і освітньо – наукових програм та навчальних планів. Ці документи, зокрема, як гарний приклад [6], систематизують усю необхідну інформацію, висвітлюють дефініції, принципи, процес та результат цієї роботи, вимоги до оформлення та представлення, прийняті у певному навчальному закладі. Оскільки до розробки ОПП та навчальних планів причетна велика кількість професорсько-викладацьких працівників – керівників та членів проектних груп за окремими спеціальностями та рівнями вищої освіти, в тому числі таких, що не мають досвіду такої діяльності, наявність такого систематизуючого та регламентуючого документи є вельми важливою, а його якість – визначальною для коректного розуміння вимог та забезпечення належної якості підготовки ОПП та навчального плану.

Що ж тоді є незрозумілим? Які проблеми?

На наш погляд, існує низка проблемних питань, які ще не знайшли свого остаточного тлумачення чи роз'яснення, а саме:

1. Скільки додаткових компетенцій (крім передбачених у Стандарті) можна або потрібно сформулювати, щоб забезпечити належну індивідуальність ОПП, врахування особливості її спрямування?

2. Як сформулювати перелік дисциплін, який забезпечує формування визначених компетенцій?

3. Чи однакове «компетентнісне навантаження» мають мати різні дисципліни навчального плану?

4. Скільки дисциплін має забезпечувати формування однієї компетенції?

5. Чи потрібно варіативне (уточнююче по відношенню до формулювання Стандарту) формулювання окремих компетенцій з врахуванням особливостей змісту дисциплін, які їх формують?

6. Наскільки великою має/ може бути варіативна складова підготовку студента; чи може вона «зараховуватися» при формуванні обов'язкових компетенцій чи має формувати тільки додатково сформульовані?

Найбільш болючим проблемним питанням (з наведеного переліку), на наш погляд, є перехід від компетентностей (перелік яких є унормованим у Стандарті та розширений в процесі розробки ОПП певної програми) до освітніх компонентів ОПП, серед яких найважливіше значення має перелік дисциплін, які включається в навчальний план, та визначення їх статусу - обов'язкові, вибіркові.

В будь-якому ЗВО є напрацьований за багато років банк дисциплін з відповідним науково-методичним забезпеченням та викладачами, які опанували викладання цих дисциплін. Яким чином (виходячи з яких принципів та методичних засад) слід обирати з цього банку дисципліни, які підлягають включенню в конкретну ОПП (рівень, спеціальність) для набуття відповідних компетенцій?

Ця проблема є надзвичайно гострою та болючою, оскільки формування переліку дисциплін, що будуть включені до ОПП та навчального плану, опосередковано обумовлює обсяги педагогічного навантаження окремих кафедр і, головне, окремих викладачів.

Інтереси викладачів тут мають надзвичайно велике значення та вплив, оскільки зрозуміло, що викладати напрацьовану, науково та методично розроблену, дидактично забезпечену дисципліну набагато легше, ніж нову; трудомісткість підготовки та проведення занять в цьому випадку суттєво менша. Як відомо, при існуючому порядку планування обсягів педагогічного навантаження (600 годин «всім і кожному») це призводить до зростання конкуренції між дисциплінами, та відповідно, між викладачами за право бути включеними в ОПП (право працювати на даній ОПП) та, відповідно, у даному ЗВО.

В виграшному становищі опиняються викладачі, які викладають дисципліни, що увійшли до обов'язкової компоненти в межах ЗВО, факультету або спеціальності: вони будуть викладати на великих «потоках» (3-10 груп) та мати обмежену кількість дисциплін, що викладаються на протязі одного навчального року (за рахунок повторення/тиражування однакових занять на різних

потоках та в групах). Такі викладачі практично завжди будуть мати педагогічне навантаження. В менш виграшному, але захищеному становищі опиняються викладачі дисциплін, які є обов'язковими в межах однієї ОПП, оскільки обсяги їх педагогічного навантаження залежать від прийому на відповідну ОПП. Проте є висока вірогідність, що ОПП все ж таки буде «відкрита» (як правило, ЗВО регламентують мінімальну кількість студентів); навантаження, хоч на одну групу, але буде наявне. Найбільші ризики «втрати» навантаження мають викладачі вибіркових дисциплін. Вони ніяким чином не захищені. Вибір їх дисциплін, а отже і обсяги їх навантаження та працевлаштування, обумовлюються виключно їх професіоналізмом та зацікавленістю у вивченні дисципліни з боку студентства. Запорукою вибору стають відгуки студентів минулих років, так зване «сарафанне радіо». Причому позитивне відношення до дисципліни та викладача може бути як результатом високого професіоналізму та вимогливості, так і надзвичайної лояльності та педагогічної байдужості (завдання легкі, вимоги до знань та навичок- мінімальні, легко та без проблем здати іспит/залік, в тому числі з порушенням принципів доброчинності («дає списати») тощо).

Перший досвід розробки ОПП був таким. Перелік дисциплін формувався на засадах історичному підходу, тобто дисципліни, які у попередні роки викладалися на відповідному рівні підготовки перейшли до нової ОПП. Або, що ще гірше, перелік обов'язкових дисциплін, був визначений десь «нагорі» та «спущений проектним групам» для обов'язкового включення в ОПП (практика «нав'язування» дисциплін).

Консультації з зовнішніми стейкхолдерами- працедавцями були проведені, як це і передбачають визначені вимоги, але, як не соромно в цьому зізнаватися, «кишеньковими» експертами та формально. Колективних слухань пропозицій та їх реального обговорення проведено не було.

Якщо б за спеціальністю, по якій розроблюється ОПП, був Професійний стандарт, який має містити чіткий перелік професіональних завдань, це суттєво полегшило б процес визначення переліку дисциплін .. Але, на жаль, по більшості спеціальностей нам ще потрібно мобілізувати працедавців на їх розробку. Це окреме, надзвичайно складне та важливе завдання.

Після формування навчального плану, в якому, як відомо, наводиться перелік навчальних дисциплін, викладачам було запропоновано визначити, які компетенції з стандартного переліку їх

дисципліна «формує». Так і «народилася» матриця відповідності, яка увійшла в ОПП.

В багатьох випадках матриця відповідності виявлялася повністю не заповненою, що обумовило перегляд первинно встановлених компетенцій та їх «штучне» додавання для дотримання встановленого чисельного принципу відповідності (наприклад, одна компетенція - не менше 3-х обов'язкових дисциплін).

Наскільки коректним та справедливим є такий підхід?

Очевидно, що він є суб'єктивним та недосконалим. Очевидно, що він враховує інтереси викладачів, які викладають певний перелік дисциплін та ніяким чином не відповідають компетентністному підходу та інтересам студентів.

Що можливо протиставити такому підходу, який алгоритм трансформації «компетенції-дисципліни» можна було б запровадити в умовах відсутності Професійних стандартів?

Обмірковування цього складного завдання (краще сказати - шляхів розв'язання цієї проблеми) дозволило виокремити та запропонувати для колективного обговорення такі можливі варіанти чи підходи проведення цієї роботи:

1 варіант (підхід) - розробка принципово нового переліку дисциплін, які б чітко відповідали та закріплювалися виключно за відповідною компетенцією. Тобто зміст таких дисциплін має бути міждисциплінарним, а технологія викладання чітко фокусуватися на формування саме цієї компетенції та адекватного результату навчання. По можливості використання наявних навчальних дисциплін (в разі їх наявності). Приклади таких дисциплін для спеціальності 073 «Менеджмент», ОКР-магістр представлені в таблиці 1.

Практична реалізація цього варіанту передбачає, що проектна група з розробки ОПП має оголосити конкурс на розробку таких нових дисциплін, публічно його провести та об'єктивно оцінити отримані пропозиції (у вигляді анотацій або проф ілей відповідних дисциплін).

2 варіант (підхід) - професійна експертна (внутрішня та зовнішня) оцінка наявних дисциплін, які претендують чи рекомендуються до включення в ОПП, щодо коректності визначеного викладачами переліку компетенцій з подальшим ранжуванням дисциплін за пріоритетністю їх включення до ОПП.

Практична реалізація цієї пропозиції має передбачати, на наш погляд, наступну роботу :

1) розробку критеріїв оцінювання формування відповідної компетенції (найбільш складний науково-методологічний етап роботи) ;

Таблиця 1.

Приклади забезпечення відповідності компетенції-дисципліни
за рахунок розробки нових дисциплін

Перелік компетенцій	Орієнтовна назва дисципліни
Вміння обирати та використовувати концепції, методи та інструментарій менеджменту, у тому числі у відповідності до міжнародних стандартів	Сучасні концепції, методи та інструментарій менеджменту
Перелік компетенцій	Орієнтовна назва дисципліни
Здатність до саморозвитку, навчання впродовж життя та ефективного самоменеджменту	Самоменеджмент та саморозвиток фахівця
Здатність до ефективного використання та розвитку людських ресурсів в організації	Використання та розвиток людських ресурсів в організації
Вміння створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління	Комунікації в процесі управління (або Комунікаційний менеджмент)
Навички формування та демонстрації лідерських якостей	Формування та демонстрація лідерських якостей (або Лідерство в бізнесі, колективі, команді)
Здатність розробляти проекти та управляти ними, виявляти ініціативу та підприємливість	Розробка бізнес-проектів (або Обґрунтування бізнес-ідей) Проектний менеджмент
Здатність використовувати психологічні технології роботи з персоналом	Психологічні технології роботи з персоналом
Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, ухвалювати управлінські рішення та забезпечувати умови їх реалізації	Проблемний аналіз діяльності бізнес-організації (або Управлінська діагностика) Технологія ухвалення та реалізації управлінських рішень

Здатність до управління організацією, її змінами	Управління змінами в бізнес-організаціях
--	--

2) формування групи незалежних експертів з числа роботодавців та професійних інституцій;

3) проведення таємного рецензування робочих навчальних програм дисциплін внутрішніми та зовнішніми експертами;

4) публічне та прозоре колективне обговорення результатів рецензування;

5) прийняття виваженого рішення щодо включення дисципліни в ОПП та визначення її статусу (обов'язкова чи вибіркова).

3 варіант- комбінований підхід, тобто поєднання варіантів № 1 та №2. Цей підхід передбачає оголошення конкурсу на розробку нових дисциплін тільки по тим компетенціям, які не забезпечуються належною мірою наявними дисциплінами. До наявних в цьому випадку ми розуміємо будь-які дисципліни, що розроблені в межах ЗВО, незалежно від того чи входили вони раніше в ОПП по даній спеціальності.

Чи в змозі проектна група з розробки ОПП у складі 3 осіб на чолі з її керівником (гарантом) виважено та неупереджено провести всю цю роботу ? Питання риторичне.

Проте тільки так , на наш погляд, ми зможемо реально забезпечити перехід до студенто-центриського компетентнісного підходу , а не витратити зусилля та час на чергову «реставрацію» існуючих освітніх продуктів (ОПП) за рахунок їх «модного» (європейського) оформлення.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволило систематизувати вимоги до змісту та процесу розробки ОПП. Акцентовано увагу на формальному дотриманні окремих принципів розробки ОПП та важливості більш активного та неформального залучення зовнішніх стейкхолдерів до формування змісту ОПП , визначення переліку освітніх компонент, зокрема навчальних дисциплін. Визначені основні проблемні питання розробки ОПП, які не найшли чіткого визначення в існуючих нормативних документах та рекомендаціях, проте є актуальними для пересічного розробника ОПП- керівника чи члена проектної групи. Враховуючи, що однією з найбільш болючих та актуальних проблем є трансформація «компетенції-дисципліни» , запропоновані варіанти проведення роботи за-для забезпечення обґрунтованої трансформації. Практична реалізація запропонованих підходів до розв'язання даного завдання/проблеми буде сприяти забезпечити

реального переходу до студенто-центристського компетентнісного підходу, зростанню якості та конкурентоспроможності освітніх продуктів, які пропонуються суспільству.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

2. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від «01» червня 2017 № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від «21» грудня 2017 № 1648). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf>

3. Методичні рекомендації щодо опису освітньої програми в контексті нових стандартів вищої освіти URL: <https://erasmusplus.org.ua>

4. Лист МОН України №1/9-239 (примірний зразок оформлення освітньо-професійної програми. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/16071>

5. Методичні рекомендації щодо опису освітньої програми в контексті нових стандартів вищої освіти від Юрія Рашкевича URL: <https://ucu.edu.ua/news/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-opysu-osvitnoyi-programy-v-konteksti-novyh-standartiv-vyshhoi-osvity/>

6. Наказ ректора Київського університету ім. В.Гірнченко « Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення освітніх програм та критеріїв самооцінки діяльності працівників кафедр». URL: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/nakaz_206.pdf